

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת וירא, תשע"ו
מספר 1142בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ואברהם עודנו עומד לפני ה'": על תיקוני סופרים

אלכסנדר קליין

מובא בפרשתנו: "וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֵמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה'" (בר' יח: כב). על זה רש"י שואל: מדוע כתוב "ואברהם עודנו עומד לפני ה'?" "והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו 'זעקת סדום ועמורה כי רבה' (שם כ), והיה לו לכתוב 'וה' עודנו עומד לפני אברהם'. והוא מיישב: "אלא תיקון סופרים הוא זה שהפכוהו רבותינו לכתוב כן"¹.

לכאורה, רש"י מתכוון לומר שבטקסט המקורי היה כתוב 'וה' עודנו עומד לפני אברהם', אלא שמפאת הכבוד שהחכמים הראשונים רחשו כלפי הקב"ה הם שינו את הטקסט כך שכבוד ה' לא ייפגע. דברי רש"י אלה מסתמכים על מקורות מדרשיים, אלא שבדרך כלל המדרש נוקט בלשון "כינה הכתוב" ולא בלשון "תיקון סופרים"². אולם במדרש תנחומא יש אזכור מפורש של התערבות חכמי ישראל בכתוב אחר: "פי הנגוע בכם נגע פִּכְבַּת עֵינָיו" (זכריה ב: יב). 'עיני' היה לו לומר, אלא שכנהו הכתוב... שהוא תיקון סופרים אנשי כנסת הגדולה"³. מכאן משתמע בעליל שמדובר בשינוי שאנשי כנסת הגדולה ביצעו בטקסט המקורי כאשר הם קבעו את הקאנון התנכ"י.

והדברים תמוהים. הרי מובא בגמרא: "כי דבר ה' בזה", זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו, זהו 'כי דבר ה' בזה'². ובעקבות מובאה זו הרמב"ם פוסק:

דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצווה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת, שנאמר "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו"³.

לכן השתדלו פרשנים רבים להסביר כי אין להעלות על הדעת שהחכמים תיקנו בפועל את טקסט התורה, אלא הם פירשו שהתורה עצמה שינתה במכוון את גרסתה כדי שלא לפגוע בכבוד ה', בניגוד למשתמע מדברי המדרש כפשוטם. למשל, רבי ידידיה נורצ'י⁴ מביא בפירושו "מנחת שי" שמונה עשר "תיקונים" כאלה המצויים בכל חלקי התנ"ך, והוא מבאר כי:

חלילה לנו להאמין שהסופרים יוסיפו או יגרעו או ישנו אפילו אות אחת ממה שכתוב בתורה... ואולם עיקר הפירוש כמו שאמר הרשב"א שהסופרים והחכמים דקדקו ומצאו, לפי עניין כל אחד ואחד מן

* ד"ר אלכסנדר קליין הוא מרצה לסטטיסטיקה במרכז האקדמי לב ובמחלקה לחינוך.

¹ כך היא הגרסה הנכונה לפי מנחם כהן, ראו משה צפור, מסירה ומסורת, פרקים בתולדות הפרשנות הקדומה של המקרא, תרגומו ומסירתו, תל אביב תשס"א, עמ' 133 הערה 104.

² ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, מסכתא דשירה פרשה ו, וכן ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא פד.

¹ מדרש תנחומא (ורשא) פרשת בשלח סימן טז (טז).

² בבלי סנהדרין צט ע"א.

³ רמב"ם הלכות יסודי התורה ט, א.

⁴ רבי ידידיה שלמה רפאל בן רבי אברהם נורצ'י (איטליה 1560 - 1620).

הכתובים ההם, שעיקר הכוונה לא הייתה כמו שנראה מן המכתב בספר אלא צד כוונה אחרת, ולא היה לו לכתוב כן אלא כן אלא ששינה הכתוב. ולא קראוהו תיקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים והכתוב עצמו כינה כן... הרי מבואר שהחכמים והסופרים דקדקו ופירשו שהכתוב מדבר דרך כינוי ויש להם כוח לפרש כן כמו שנמסרה התורה לחכמים לדרוש כפי חכמתם וקבלתם, אבל לא להוסיף או לגרוע אפילו אות אחת.⁵

וכך גם כותב ר' יוסף אלבו (ספרד, 1380–1444): "תקן משה הלשון מפי ה' כסופר המתקן הכתב דרך כבוד".⁶

והאמת צריכה להיאמר. ההבנה הפשוטה של הביטוי "תיקון סופרים", ובעיקר דברי רש"י בנידון, אינם משאירים ספק: מדובר בתיקוני לשון שביצעו הסופרים בפועל בכתוב המקראי. המעניין הוא שאפשר להוכיח שכך יש להבין מסורת זו ממה שכתבו בנידון מתנגדי היהדות המסורתית. החכם הקראי קירקיסאני⁷ מתקיף את המסורת הרבנית בדבר תיקוני הסופרים, וטוען שאם נקבל את ההנחה שבוצעו תיקונים בטקסט המקראי, אין הוא מהימן עוד. בנוסף לכך, לדעתו, מי שמעז לתקן את כתבי הקודש חושב עצמו לחכם יותר מן הנביאים או מנותן התורה עצמו.⁸ כמו כן, הנזיר הדומיניקני ריימונד מרטיין, בספרו "פגיון האמונה"¹¹ מסתמך על מסורת זו כדי להאשים את היהודים בזיוף התנ"ך.¹²

אם כן, אם זו המשמעות האמתית של "תיקוני סופרים", איך אפשר להסביר את העובדה שסופרים - חכמים ככל שיהיו - העזו להכניס שינויים בטקסט המקראי? הבנה זו סותרת לכאורה גם את הגמרא שהובאה לעיל וגם את דברי הרמב"ם במשנה תורה!

אולם אפשר ליישב את העניין כדלהלן:

- ידוע כי נותן התורה הסמיך את החכמים לפרש את דבריה ואף להכניס בה שינויים על פי כורח הנסיבות.¹³ כגון הפרשנות ל"עין תחת עין" או תיקון הפרוזבול. לפי השקפה זו, ייתכן שהוא הסמיך אותם גם להכניס שינויים בטקסט עצמו, כמובן בצורה אחראית ומבוקרת, ובלי לפגוע בשלמותו ובקדושתו של הכתוב.

- למעשה, אין בהכנסת "תיקוני סופרים" פגיעה בקדושת התורה. הגמרא מגנה את מי שטוען כי "כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו". אבל ה"מתקנים" אינם מכחישים את מקורה הא-לוהי של התורה, הם רק ערכו בה תיקונים מפאת הכבוד שהם רוחשים כלפי מי שכתב אותה.

- כמו כן, אין המתקנים מכחישים את העיקרון המנוסח על ידי הרמב"ם, ולפיו "אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת". על פי ההקשר, ברור שהרמב"ם התכוון להתנגד לאלה הטוענים שיש לחדש מצוות חדשות או לבטל מצווה ממצוות התורה. אין ה"מתקנים" פוגעים במסר של התורה.

מתברר כי מסורת זו של תיקוני סופרים תואמת את העיקרון שלפיו יש סמכות נרחבת בידי חז"ל בכל הקשור למסירת התורה, וסמכות זו ניתנה להם על ידי ה'. כך טוען בנידון אהרן מונדשיין, שלדעתו רש"י רוצה להשריש בקרב קוראיו "אמונה בתוקפה המחייב של התורה שבעל פה וכפיפות לסמכותם המוחלטת של מורי ההלכה".¹⁴

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן-שיף

⁵ מנחת שי על זכריה ב:יב. וראו גור אריה ורא"ם על בראשית יח:כב ובמדבר יא:טו.

⁶ ספר העיקרים מאמר ג פרק כב.

⁷ יעקב בן יוסף הקירקיסאני, חכם קראי בן המחצית הראשונה של המאה ה-10 בקירוב, בספרו "פְּתָאב אֶלְאָנְאָר וְאֶלְמֶרְאָק", ששמו מתורגם לעברית לרוב כ-"ספר האורות והמגדלים" או כ-"ספר המאורות ומגדלי התצפית".

⁸ משה צפור, שם, עמ' 131-132.

¹¹ Pugio Fidei, נכתב בערך בשנת 1280.

¹² משה צפור, שם, עמ' 86.

¹³ ראו בהרחבה במאמרי (עם הרב ד"ר יצחק איזק) "תולדות ההלכה", באתר <http://alex-klein.co.il>, סעיף 5.2.

¹⁴ אהרן מונדשיין, "רש"י, רשב"ם וראב"ע שונים משנתם בסוגיית 'תיקון סופרים'", עיוני מקרא ופרשנות, ח, מנחת ידידות והוקרה לאלעזר טויטו, רמת-גן תשס"ח, עמ' 436.